

DARIUZS KOŁODZIEJCZYK, *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681)* (Podolia'nın Osmanlı Tahrir Defteri (Yaklaşık 1681 Tarihli)), *Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanıçe*, Kiev-Cambridge, Massachusetts 2004, c. I, XI+XVII+672+VI harita, c. II, 362, ISBN: 0-916458-78-4.

Son zamanlarda yapılan yayımlar, bazı batılı bilim adamlarının Osmanlı tahrir defterlerine ilgiyle yaklaştığını göstermektedir. Aslında bu bilim adamları belli bir bölgeye ait bir Osmanlı mufassal tahrir defterinin tümünü transkribe ederek İngilizceye çevirmekte ve faksimile olarak da defterin orijinal metnini vermektedirler. Bunun yanı sıra defterdeki veriler de yine defteri yayıma hazırlayan bilim adamı tarafından değerlendirilmektedir. Bu bilim adamları arasında Prof. Dr. Dariuzs Kolodziejczyk'i de gösterebiliriz. O, 1681 civarında tutulmuş Kamanıçe Eyaleti Defterini bu yayım yöntemini takip ederek iki cilt halinde basılmasını sağlamıştır. Dariuzs Kolodziejczyk, bu çalışmasını *The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681)* (Podolia'nın Osmanlı Tahrir Defteri (Yaklaşık 1681 Tarihli)), *Defter-i Mufassal-i Eyalet-i Kamanıçe*, olarak adlandırmıştır. Çalışmanın ilk cildinde yazar, Kamanıçe Eyaleti'ne ait 1681 tarihli Mufassal Tahrir Defterini transkribe ve İngilizceye tercüme ederek defterdeki verileri değerlendirmiştir. İkinci ciltte ise yazar, araştırmacıların her zaman başvurabilecekleri orijinal metni faksimile olarak vermiştir.

Dariuzs Kolodziejczyk'in yaptığı çalışma, Harvard Üniversitesi'nde bulunan Ukrayna Araştırma Enstitüsü (Ukrainian Research Institute) ve Ukrayna Ulusal Bilimler Akademisi'ne bağlı olan Doğu Araştırmaları Enstitüsü (Institute of Oriental Studies) olmak üzere iki enstitü tarafından desteklenmiştir. Ancak çalışma, bu iki enstitü adına Kanada'da basılmış, dağıtımını da Harvard University Press üstlenmiştir.

Kamanıçe Eyaleti Mufassal Defteri üzerine Dariuzs Kolodziejczyk tarafından yapılan bu çalışma, *Ukrayna ve Karadeniz Ülkeleri ile İlgili Osmanlı Belgelerini İnceleme (Studies in Ottoman Documents Pertaining to Ukraine and the Black Sea Countries)* adlı serinin üçüncü cildi olarak yayımlanmıştır. Kitabın ilk cildinin yayımlanması, Demetrius Bobelak'ın, ikinci cildinin yayımlanması ise Andrew Stupa'nın desteği ile olabilmıştır. Yayımların finansmanı ise, Ukrayna Araştırmalar Fonu'ndan sağlanmıştır.

İki cilt halinde Kolodziejczyk'in hazırladığı çalışmanın ilk cildinde Önsöz, Teşekkür Kısmı, Giriş, Metin (yani defterin transkripsyonu), Ekler, Lügatçe, Kişi İsimleri İndeksi, Yer İsimleri İndeksi, Defterdeki Ukrayna Yer Adlarının Türkçe Karşılığının Uyumlulaştırılması gibi başlıklar yer almaktadır. Bunun dışında kitabın ilk cildinde on tane tablo ve altı tane de harita yer almaktadır. Kitabın ikinci cildi ise, sadece orijinal metnin tıpkıbasımından ibarettir.

Prof. Dr. Victor Ostapchuk tarafından kaleme alınan ve XI. ila XV. sayfalar arasında yer alan kitabın önsözünde Osmanlı tahrir defterleri tanıldıktan sonra bunlar üzerinde yapılan çalışmaların genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Ayrıca defterolojinin eksikliklerine de kısaca değinildikten sonra Kamanıçe defterinin yayımlanması projesinden bahsedilmektedir. Aslında 1681 tarihli Kamanıçe defteri önem ve hacim bakımından eski Podolia eyaletinin muazzam bir kaynağını oluşturmaktadır. Defterin yayımlanması projesi, defterlerin Osmanlı tarih araştırmalarındaki yeri ve bu alandaki artular ve eksiklikler göz önünde bulundurulacak başlatılmıştır.

Kamaniçe defteri, Ukraynalı, Leh, Yahudi, Ermeni ve Podolia'nın diğer sakinleri, onların ödediği vergi ve diğer ekonomik gelirler hakkında bilgi veren tipik bir mufassal defterden daha fazla bilgi sunmaktadır. Bu defter, Podolia'da kurulan Osmanlı vakıfları için son derece önemli ve ilginç bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca, bu kaynağın içindeki bilgiler sayesinde Osmanlı'nın Kamaniçe Eyaleti ile Polonya-Litvanya Devleti arasındaki sınır çok ayrıntılı olarak çizilebilmektedir. Kamaniçe defteri, genelde XVII. yüzyıl sonu Osmanlı tahririnin ve özelde bu dönem Ukrayna'sındaki Osmanlı hâkimiyetinin çeşitli yönlerinin anlaşılmasına katkı sağlayabilecek türdedir ve bu yönüyle Alan Fisher, Halil İnalçık ve İ. Metin Kunt gibi Osmanlı araştırmacılarının ilgisini çok daha önceki bir tarihte çekmiştir.

5-6 Ekim 1989 yılında Victor Ostapchuk'un girişimiyle Ukrayna ve Kuzey Karadeniz Ülkelerine Dair Osmanlı Belgeleri konulu II. Harvard Ukrayna Araştırmaları Enstitüsü Kolokiyumu düzenlenmiştir. Bu bilimsel toplantı neticesinde Kamaniçe defterinin yayımlanması kararlaştırılmıştır. Ancak bu defter üzerinde esaslı bir çalışmayı gerçekleştirebilmek için bölgeyi iyi tanıyan bir uzman gerekmektedir. Neticede Varşova Üniversitesi öğretim Üyesi Antoni Maczak'ın tavsiyesi üzerine onun öğrencisi olan ve Osmanlı Podolia'sı üzerine doktora yapan Dariuzs Kolodziejczyk, Kamaniçe defterinin yayımlanması projesinin hayata geçirilmesi için uygun görülmüştür.

Kitabın önsözünde Victor Ostapchuk ile Dariuzs Kolodziejczyk arasında yapılan görüşmeler neticesinde Kamaniçe defterinin tam transkripsiyonu ve metnin tıpkıbasımı kararlaştırıldığı, ancak tüm metnin İngilizce tercümesi yapılmayacağı kararı alındığı belirtilmiştir. Ayrıca önsözün yazarı Victor Ostapchuk, Kamaniçe defterinin yayımlanmasının, hem Osmanlı araştırmacılarının kullanımına hem de Osmanlı araştırmacılarının dışında dil, coğrafya ve tarih alanlarında araştırmalar yapan kişilerin ihtiyacına cevap verebilecek şekilde düşünüldüğü vurgulamaktadır. Latince harflerle defter metni transkribe edildikten sonra tekrarlardan kaçınmak amacıyla tercüme edilemeyen köy ve kişi adları İngilizce çeviride yer almayacaktır. Çalışma için yer adlarının lokalizasyonunun doğru bir şekilde yapıldığı hem topografik hem de kartografik kriterlere uygun geniş ölçekli haritaların çizilmesi önemliydi. Bu da profesyonel bir haritacı kartograf tarafından yapılmalıydı.

Dariuzs Kolodziejczyk, defterin yayım hazırlığına 1991 yılında başlamıştır. Çalışmanın yayımlanması, gerek defterin çözümünün zorluğu gerekse çalışmaya ayrılan süreden ve başka bir takım engellerden dolayı yaklaşık 13 yıl sürmüştür. Önsözün devamında bu süre zarfında Türkiye'de Halil İnalçık'ın danışmanlığında Başbakanlık Osmanlı Arşivi tarafından yapılan defter yayımları ve bunların artıları ve eksileri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca Kamaniçe defterinin yayımının farkının, sadece Osmanlı araştırmacıları tarafından değil, Osmanlıca bilmeyen Leh ve Ukrayna araştırmacıları tarafından da kullanılabilir olmasından ileri geldiği vurgulanmaktadır.

Kamaniçe defterinin transkripsiyonu ve tercümesi dışında, çalışmanın esasını oluşturan ve verilerin yorumlanmasını içeren kısım, kitabın ilk cildinde "Giriş" (Introduction) bölümü başlığı ile Dariuzs Kolodziejczyk tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölüm, ilk cildin 1. ve 70. sayfaları arasında yer almakta olup dokuz tane alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlar; Genel Değerlendirme (*Overview*), Tarihi Arka Plan (*Historical Background*), Mufassal Defter ve Onun Osmanlı Bürokrasisindeki Fonksiyonu (*The Defter-i Mufassal and Its Function in the Ottoman Bureaucracy*), Yaklaşık 1681 Tarihli (TT 805) Mufassal Defteri : İçeriği, Düzenlenmesi, Fiziksel Tanımlanması (*The Defter-i Mufassal from ca. 1681 (TT805): Contents, Organization, Physical Description*), Bir Dilbilimsel, Topografik, Demografik ve Ekonomik Kaynak Olarak Osmanlı Defterleri (*The Ottoman Registers as a Linguistic, Topographic, Demographic, and Economic Source*), Mufassal Defterdeki Diğer Belgeler ve Bilgiler (*Other Documents and In-*

formation in the Defter-i Mufassal), Yayın İlkeleri (*Principles of Publication*), Defter Nasıl Okunmalı (*How to read the Defter*), Türkçe ve Ukraynaca Transkripsiyona Dair Açıklamalar ve Notlar (*Legend and Notes on Turkish and Ukrainian Transcription*)'dır.

Kitabın Giriş Bölümünün Genel Değerlendirme (Overview) alt başlığında yazar, bir Osmanlı mufassal defterinin tanımını yapuktan sonra çalışmanın Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen TT 805 no'lu Kamañiçe Eyaleti'nin mufassal defterine dayandığını belirtmektedir. Bu defter, etnik açıdan Ukrayna bölgesinin ne olduğunu, diğer taraftan da doğrudan doğruya Osmanlı hâkimiyetine giren tek Polonya-Litvanya eyaletinin ne olduğunu gösteren yegane defterdir. Kamañiçe, aslında Podolia olarak bilinen Güney Lehistan'ın en önemli kalesidir. Osmanlılar, kalenin adını kurulan eyalete de vermişlerdir. Defter, daha çok Podolia'daki ziraî hayatla ilgili data sunmakla beraber zanaat, ticaret ve diğer gelir kaynaklarına ve vakıflara dair çok sayıda belge içermesi, Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan-Litvania Devleti arasındaki sınırı ayrıntılı çizmesi bakımından da önem taşımaktadır.

Giriş Bölümünün Tarihi Arka Plan (*Historical Background*) altbaşlığında tarihi Podolia'nın sınırları, tarihi geçmişi, Kamañiçe'nin fethinin sebepleri, fetih ve Kamañiçe Eyaleti'nin oluşturulması üzerinde durulmaktadır. Tarihi Podolia'nın toprakları Osmanlıların ele geçirmiş olduğu Kamañiçe merkezli Podolia topraklarından çok daha geniştir. Aslında tarihi Podolia'nın batı kısmı 1366'da Rus Çarlığı'na bağlanmıştır. 1430 yılında Kamañiçe merkez olmak üzere Orta Podolia Lehistan topraklarına dâhil edilmiştir. Doğu Podolia ise 1569 yılına kadar Büyük Litvania Dukalığı'nda yer almış ve bu tarihten sonra Lehistan'a bağlanmıştır. Kamañiçe merkez olmak üzere Orta Podolia, Osmanlılar tarafından Kamañiçe Eyaleti olarak adlandırılmıştır. Bugün Podolia adı yalnızca bu bölge için kullanılmaktadır. Osmanlı öncesi Podolia'sı etnik ve dinî yapılanma bakımından tam bir mozaik oluşturmaktaydı. Kamañiçe'de Lehliiler, Ermeniler, Ruthenialılar (Ukraynalıların eski adı), Yahudiler, Moldovalılar, Tatarlar, Fin-Ogur toplulukları ve Çingeneler yaşamaktaydı. Dinî bakımından da Katolik, Ortodoks ve Müslüman gibi ayrı dinlere mensup kişiler vardı. 1672 Eylülünde Osmanlılar, Kamañiçe'yi fethedince yeni bir eyalet oluşturarak Özü Eyaleti'nin beylerbeyi Koca (Köstendilli) Halil Paşa'yı Kamañiçe beylerbeyi tayin etmişlerdir. Kamañiçe Eyaleti 27 yıl varlığını sürdürmüştür.

Giriş bölümünün "Mufassal Defter ve Onun Osmanlı Bürokrasisindeki Fonksiyonu (*The Defter-i Mufassal and Its Function in the Ottoman Bureaucracy*)" adlı altbaşlığında Osmanlı tahrir sisteminden ve tutulan tahrir defterlerinin içeriğinden bahsedilmektedir. Burada yazar, her ne kadar bu defterlerde kayda geçirilen bir bölgenin tüm nüfusu yer almasa da, bölgeye dair diğer kaynaklar, teknolojik ve çağdaş araştırma metotlarının kullanımıyla hem ekonomik hem de demografik tarih için Osmanlı tahrir defterlerinin çok değerli kaynaklar olabileceğini vurgulamaktadır. Ayrıca XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlılar tarafından çok önceleri fethedilmiş bölgelerde tahrir defterlerinin hazırlanması eski önemini yitirmiştir. Ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle yeni fethedilen bölgelerde yeniden tahrir uygulamasına geçilmiştir. Bu dönemde hazırlanan Kamañiçe mufassal tahrir defterlerini de bu uygulama çerçevesinde kabul etmek gerekir. Kamañiçe'nin Ağustos-Ekim 1672 tarihlerinde Osmanlı toprağı haline gelmesiyle özellikle soylu sınıf, daha önce sahip olduğu muafiyetlere yeniden sahip olması söz konusu olmadığı için şehri terk etmiştir. Oluşturulan Kamañiçe Eyaleti, ilk önce Yazlofça, Bar ve Kamañiçe olmak üzere 3 sancağı ayrılmıştır. Bunlara daha sonra Meji-buji eklenecektir. Kamañiçe Eyaleti'ne dair ilk mufassal defter büyük ihtimal 1672-1673 yıllarında tutulmuş, ancak bugün bu defter kaybolmuştur. Daha sonraki defterde "defter-i atik", "haric ez defter" gibi tabirler buna delalettir.

1680 yılında Kamañiçe Eyaleti'ne beylerbeyi tayin edilen Ahmet Paşa'ya bölgenin tahririni organize etme emri verilmiştir. Dariuzs Kolodziejczyk'in yayına hazırladığı TT 805 bu tahririn sonucunda hazırlanmıştır. Defterin esas tarihi belli değildir. Ancak defterde yer alan bazı belgelerin tarihlerinden hareketle araştırmacı, onun 1681 sonu ile 1682 ilkbaharında tamamlanmış olabileceğini belirtmektedir. Defterin tutulduğu tarih belli olmadığı gibi defter emininin ve kâtibinin isimleri de belli değildir. Büyük ihtimal defter emini Halil Efendi'dir.

Göreve gelir gelmez Ahmet Paşa'nın ilk işi, Lehistan-Litvania Devleti ile Podolia bölgesi arasındaki sınırı yeniden çizmek olmuştur. Sınırın belirlenmesi 26 Ağustos ile 4 Ekim 1680 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu konuda hazırlanan protokol metninin Türkçe versiyonu TT 805 no'lu Kamañiçe mufassal defterinde yer almıştır. Bu defterin icmalı yoktur. Ancak Kamañiçe bölgesinde dağıtılan timarların tezkirelerini içeren Podolia Ruznamçe Defteri Poznan Arşivleri'nde muhafaza edilmektedir. Bu aynı defterin bir başka nüshası da İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde yer almaktadır. Poznan'daki Podolia Ruznamçe Defterinin nüshası 19 Ağustos-21 Aralık 1682 tarihleri arasında çıkartılan tezkireleri kaydetmektedir. Ancak der-kenarlarda Şubat 1697 yılına kadar yapılan işlemlere dair bilgiler yer almaktadır. Ruznamçe defterinde adı geçen bütün timar sahiplerinin isimleri TT 805 no'lu Kamañiçe Mufassal Defterinde de kayıtlıdır.

Podolia defterleri sadece bölgedeki timar teşkilatını anlamak için değil, aynı zamanda vergi gelirlerinin tespiti ve bölgeler arasındaki sınır anlaşmazlıkları ile kişiler arasındaki tartışmaların çözümünde kullanılabilir. Ayrıca cizye defterlerinin oluşturulmasında da mufassal defterlerden yararlanılabilir.

"Yaklaşık 1681 Tarihli (TT 805) Mufassal Defteri : İçeriği, Düzenlenmesi, Fiziksel Tanımlanması (*The Defter-i Mufassal from ca. 1681 (TT805): Contents, Organization, Physical Description*)" altbaşlığı altında yazar, Kamañiçe Mufassal Defterinin tanıtımını yapmaktadır. Kaynağın iç ve dış tenkidi söz konusudur. Defter, padişahın tuğrasıyla başlamak ve Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan-Litvania Devleti arasında kabul edilen 1680 tarihli sınır belirleyen protokol metni ile sona ermektedir. Genelde tahrir defterleri bir sancak için hazırlanmaktaydı. Ancak Kamañiçe bölgesi bir eyaleti ve bir sancaktan daha büyüktü. Dolayısıyla Kamañiçe defteri bir eyalet için tutulmuştu. Kamañiçe Eyaleti, Kamañiçe, Mejibuji, Bar ve Yazlofçe olmak üzere dört sancaktan oluşuyordu. Bu sancaklardan en büyüğü Kamañiçe Sancağı idi ve sekiz nahiyeden oluşuyordu. Kamañiçe Sancağı nahiyeleri şunlardı: Kamañiçe, Horopotova, İskala, Kırıvçe, Kitahorod (Kitahorod, Kitayhorad), İjvan (İzvan), Mihaylova, Satanova. Mejibuji ve Bar sancakları dörder nahiyeden, Yazlofçe Sancağı ise üç nahiyeden oluşuyordu. Mejibuji Sancağı, Mejibuji, Poloskiruf (Polofkiruf, Poloskiruri), Konstantın ve Çornostra (Çornosturuf) Nahiyelerinden ibaretti. Bar Sancağına Bar, Popovçi, Zinkuv ve Dırajna (Dıraşna) nahiyeleri bağlı idi. Yazlofçe Sancağına tabi olan nahiyeler ise Yazlofçe, Çortkuv, Kasperofçe'dir.

Defterin dili, tahrir defterlerine özgü Arapça ve Farsça yapılar içeren Osmanlı Türkçe'sidir. Özellikle Kamañiçe kadısının kaleme aldığı keşif hüccetinde Arapça kelimeler ve yapılar ağırlıktadır. Siyah mürekkepli kalem ve üç hilalli filigranı olan İtalyan kağıdı kullanılmıştır. Genellikle defter, açık ve okunaklı siyakat yazısı ile yazılmıştır. Vakf sınırlarına dair kaleme alınan keşif hüccetinde talik yazı kullanılmıştır. Zaman zaman divan-i kırması yazı stili de görülmektedir.

Dariuzs Kolodziejczyk, "Bir Dilbilimsel, Topografik, Demografik ve Ekonomik Kaynak Olarak Osmanlı Defterleri (*The Ottoman Registers as a Linguistic, Topographic, Demographic, and Economic Source*)" altbaşlığı altında yer adlarının ve kişi adlarının okunması ile ilgili zorluklardan, yerleşim birimlerinin lokalizasyonundan, Osmanlı Podolia'sının nüfusundan ve etnik

yapısından, Poldolia köyünün sosyal yapısından ve köy ekonomisinden bahsedilmektedir. Yazar, yer adlarının okunuşunun oldukça zor olduğunu belirtiyor. Çünkü yer adları bazen arkaik Ukraynaca bazen Lehçe versiyonu ile verilmiştir. Ayrıca XVII. yüzyıl yer adlarının Ukraynaca telaffuzu, günümüz Ukraynaca telaffuzuna göre ve Lehçe telaffuza kıyasla değişikliğe uğramıştır. Bu da yer adlarının okunması bakımından güçlükler yaratmıştır. Kişi adlarının okunuşunda da aynı zorluklar söz konusudur. Ancak kişi adlarının kayıt şekli günümüz Ukraynacaya daha yakın bir okunuş gerektirmektedir.

Defterde toplam 868 yerleşim biriminin adı geçmektedir. Bunlardan 728'i lokalize edilebilmiştir. Yani meskun yerlerin % 92,1'i, toplam yerleşim birimlerinin ise % 83,9'u lokalize edilebilmiştir. Aleksander Yablonovski'ye göre XVI. yüzyılın sonunda Podolia'da 19.000 m². üzerinde 96.000 kişi yaşamaktaydı. XVII. yüzyılın ilk yarısında Podolia'nın nüfusu artmaya devam etmiş ve bazı araştırmacılara göre 300.000'i aşmıştır. Bu durumda Osmanlıların geliştiği bölgenin nüfusunun azalmasına yol açtığından söz edilebilir. Ancak 1665 tarihli Polonya arşivlerindeki baş vergisi defteri, Osmanlı fethinden on yıl öncesinde Podolia'nın nüfusunun 55.000'i aşmadığını göstermektedir. Osmanlı fethinden yaklaşık dokuz yıl sonra tutulan 1681 tarihli Kamanıçe defterine göre ise Podolia'nın nüfusu Kamanıçe Kalesi ile diğer kalelerin garnizonu hariç 40.000 civarındadır. Bu tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan-Litvania Devleti arasındaki sınır bölgesinde %70 oranında bir nüfus kaybı söz konusudur. Ayrıca yine bu tarihlerde Tatar akınları Podolia bölgesindeki halkın köylerini terk etmelerine ve yine bölgenin boşalmasına yol açmıştır. Ashında Osmanlı faktörü, bölgenin ıssızlaşmasında rol oynayan pek çok faktörlerden sadece bir tanesidir. Dolayısıyla bu konuda sadece Osmanlı hâkimiyetini tek sebep olarak göstermek yanlış olacaktır.

Kamanıçe tahrir defterine göre eyaletteki gayr-i Müslim nüfus 37.662 kişi civarındadır. Bunlardan % 96'sı Hıristiyan ve sadece % 4'ü Yahudi'dir. Yahudilerin oturduğu merkezler arasında Mejibüji, Kamanıçe, İzvançe ve Satanova'yı gösterebiliriz. Kamanıçe şehir merkezinin etnik yapısı 8 yıllık Osmanlı hâkimiyeti boyunca değişikliğe uğramıştır. Osmanlı fethinden evvel şehirde asalet ve dini sınıf mensuplarını haricinde gayr-i Müslim nüfus olarak 1.072 Lehli, 696 Ermeni, 409 Ukraynalı ve 261 Yahudi yaşamaktaydı. 1672 yılında şehrin kuşatılması sırasında bütün şehir sakinleri savunmada yer almışlardır. Ancak fetih tamamlanınca Kıpçak diline aşina olmaları dolayısıyla Ermeniler Osmanlılara çabuk uyum sağladılar ve imparatorlukta yaşayan diğer Ermeniler sayesinde toparlandılar. Osmanlılar bir süre sonra zengin Ermeni ve Yahudi ailelerini Kamanıçe'den alıp Filibe, Edirne, İstanbul, Kırklareli gibi imparatorluğun Avrupa yakasındaki şehirlere naklettiler. Böylece 1681 yılı civarında Kamanıçe'de 280 hane Ukraynalı, 75 hane Ermeni, 35 hane Yahudi ve 36 hane Lehli yaşıyordu. Ukraynalılar Rus olarak kaydedilmişlerdir. Ayrıca şehrin etnik mozaiği 29 Yunan ve Bulgar hane, 24 Çingene ve çoğunluğu Güney Slav asıllı 23 martolos ile tamamlanmaktaydı. Böylece şehirdeki gayr-i Müslim nüfus 3.500'e ulaşıyordu. Kamanıçe kalesindeki Osmanlı garnizonunun sayısı ise 6.000'in üzerindeydi. Garnizondaki askerlerin bazılarının buraya aileleri ile beraber yerleştiğini düşünerssek Kamanıçe'de toplam sivil ve askerî nüfus sayısı 10.000 civarına ulaşmaktaydı. Diğer kalelerdeki Osmanlı garnizonları çok daha küçüktü. Bu dönemde Podolia şehir ve kasabaları etnik bakımından ne kadar çeşitlilik gösteriyorsa, Podolia köy dokusu da o kadar homojen yani Ortodoks Ukraynalı nüfusa sahiptir. Bu doku da Osmanlı mufassal tahrir defterinde çok ayrıntılı bir şekilde yansıtılmıştır. Ayrıca defterdeki veriler, Podolia köy toplumdaki hiyerarşik düzeni ve sosyal farklılaşmayı da ortaya koymaktadır. Podolia'da köy reisi *hotaman* olarak adlandırılır ve her köyün başında bir *hotamanın* kaydına rastlanır. Büyük köylerde *hotamandan* önce Ortodoks papazı ve dıyak kaydedilir. Ayakkabıcı ve çömlekçi gibi zanaat sahibi kişiler de defterde geçmektedir. Değirmenci, çoban ve çiftlik sahipleri de köyün hiyerarşik listesinde yer almak-

tadır. Değirmenciler yada çiftlik sahipleri genelde Yahudi'dir. Çiftliklerde çalışan çok sayıda *naymit* yani usaklar da vardır.

Dariusz Kolodziejczyk, defterdeki verilere dayanarak Podolia'daki köylerin ekonomik durumu ile ilgili önemli bir saptama yapıyor. Buna göre miri arazi üzerinde oturan köy halkı, vakıf arazi (örneğin Kara Mustafa Paşa Vakıfları) üzerindeki köylerde yaşayan reayaya nazaran daha iyi durumda olduğu anlaşılmaktadır. Genel olarak Podolia reayasının durumu Osmanlı döneminde çok kötü görünmemektedir. Ayrıca yazar, defterdeki verilerden Podolia'nın verimli toprağının etkili bir şekilde kullanılmadığını tespit etmektedir. Bu durum da, ürünlerin satılabileceği yerel bir pazarın olmamasından, savaş yıkımlarından, nüfusun azalmasından ve yetersiz teknolojiden ileri gelmektedir.

Dariusz Kolodziejczyk, Giriş bölümünün "Mufassal Defterdeki Diğer Belgeler ve Bilgiler (*Other Documents and Information in the Defter-i Mufassal*)" albaşlığı altında padişah, beylerbeyi ve bölge defterdarının haslarının gelirlerini, vakıfları ve Lehistan-Litvania Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında çizilen sınırın protokol metnini incelemektedir. Defterdeki en ilginç belgeler Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın vakfiyla ilgili olanlardır. Defterde dağınık bir şekilde kısa da olsa eski sadrazam Ahmet Köprülü'nün ve vezir Musahip Mustafa Paşa'nın vakıfları ile de ilgili bilgiler vardır. 2 Eylül 1672 yılında VI. Mehmet, Kamanıç'e girdiğinde Cuma namazından sonra 7 tane kilise camiye çevrilmiştir. Bunlardan üçü, IV. Mehmet'e, annesi Turhan Hatice'ye ve gözdesi Rabia Gülnüş Hanım'a tahsis edilmişti. Daha sonra padişah, üç büyük vezirine ve vaizi Mehmet Vani Efendi'ye kendi vakıflarını kurmalarına müsaade etmiştir. Defterde yer alan ve son derece ilginç olan bir diğer metin de, Lehistan-Litvania arasında çizilen sınıra dair hazırlanan protokoldür. Bu protokolün başka bir Osmanlıca sureti Krakov'da Czatoryski Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Protokolün Lehçe olarak bir sureti Kiev'de ve iki sureti de Krakov'da bulunmaktadır.

Son olarak kitabın Giriş bölümünde Dariusz Kolodziejczyk, yayımlama ilkeleri, defterin nasıl okunması gerektiği ve Türkçe ve Ukraynaca transkripsiyonlara dair notlara ve açıklamalara yer vermektedir. Kaynağın transkripsiyonun (s.73-460) ve İngilizce tercümesinin (s. 463-507) ardından defterde geçen önemli terimleri içeren bir lügatçeye (s. 509-521), kişi adları (s. 523-609) ve yer adları indeksine (s. 611-652) yer verilmiştir. Metnin Ekler bölümünde yer alan metnin İngilizce tercümesi, kişi adları, köy adları ve alınan vergiler gibi tekrar eden kısımlar dışında kalan bölümleri kapsamaktadır. Hem kişi hem de yer adları indeksinin ardından kullanılan bibliyografyaya (s. 610, 653) yer verilmiştir. Kişi adları indeksinde her adın karşısında Latince ve Arapça transkripsiyonu, bu adın yerel dildeki şekli ve defterde geçtiği sayfaların numaraları verilmiştir. Yer adları indeksinde de her yerleşim biriminin adının Latince ve Arapça transkripsiyonu, Ukraynaca ve Lehçe telaffuz şekli, defterde geçtiği sayfaların numaraları verilmiştir. En son olarak yer adları alfabetik sıraya göre iki sütunlu bir tabloda gösterilmiştir. Bu tablonun ilk sütununda Ukraynaca yer adları bugünkü telaffuz şekliyle verilirken ikinci sütunda defterdeki mukabili olan telaffuz şekilleri kaydedilmiştir. Kitabın en son sayfalarına da bölgeye ait ayrıntılı olarak hazırlanmış altı tane harita verilmiştir.

Dariusz Kolodziejczyk'in Kamanıç Eyaletine dair bu iki ciltlik çalışması, bilimsel titizliği ile Osmanlı tahrir defterleri çalışmalarına örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Belli ki defter üzerine uzun süre çalışılmıştır. Bu uzun süreli mesai araştırmacıya kaynağını çok iyi tanımasına ve bundan ne tür bilgiler edinileceğini ve bunların nasıl kullanılmalı gerektiği yönünde tecrübe edinmesine yol açmıştır. Dariusz Kolodziejczyk'in çalışması, özellikle Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa eyalet ve sancaklarına dair tahrir defterlerinin kesinlikle yerel dile vakıf, şiyakat yazısını deşifre edecek kadar iyi Osmanlıca bilen ve bölgeyi iyi tanıyan kişilerce çalışılması

gerektiğini göstermiştir. Ancak bu gibi vasıflar bir araştırmacıda birleştiği zaman tahrir defterlerindeki veriler anlam kazanmaktadır. Bu durumda Osmanlı tahrir defterleri tarih araştırmalarının hala vazgeçilmez kaynakları olmaya devam edecektir. Ancak Kamanîçe defteri üzerinde yapılan çalışmanın titizliğine rağmen kaynağın 60 sayfalık değerlendirme kısmının daha geniş tutulmasının mümkün olduğunu vurgulamak gerekir. Ayrıca bu değerlendirmenin genel bir sonuç kısmı olmadığını da belirtmeden geçemeyeceğiz. Fakat defterin yayımlanması, kişi ve yer adları indeksi ve harita çalışmaları daha sonraki çalışmalar için muazzam bir data sunmaktadır. Böylece kitap, önsözde de belirtildiği gibi sadece Osmanlıca bilen bilim camiasına değil, aynı zamanda Ukrayna üzerine çalışan ve Osmanlıca bilmeyen araştırmacılara hitap edebilecektir. Bu yönüyle çalışma hedefine ulaşmıştır.

AYŞE KAYAPINAR

